

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 09.12.20

Memoarer

(_sjanger, _sakprosa) Undersjanger av selvbiografi. En slags en selvbiografi, men der det blir lagt stor vekt på hva som skjedde i den historiske perioden som forfatteren levde i og/eller i forfatterens omgangskrets/miljø. “[T]he interest lies primarily in people, events or milieus to which the author bears witness.” (France 1987 s. 109)

Memoarforfatteren er ikke primært ute etter å gi en framstilling av sitt eget liv, men snarere “en detaljrik gjengivelse av minneverdige hendelser og erindringer om personer og historiske begivenheter” der memoarforfatteren var deltaker eller tilskuer (Arnold og Sinemus 1983 s. 327).

“Forfattere [av memoarer] fortel kva han har vore vitne til eller vore med på som aktør. Teksten kan seie vel så mykje om omverda som om forfattere sjølv. Å skrive memoarar kan tene til å påverke den seinare historieskrivinga. [...] Forfattere går sjelden bak kulissane eller opnar skapdørene til sitt private liv. Dermed er memoarane den sjangeren som no held oppe skiljet mellom det private og det offentlege. Her får noko lov til å bli verande privat. Dei offentlege gjerningane blir viktige, dei private tankane blir haldne skjult.” (Grepstad 1997 s. 514)

Samfunnsforhold i forfatterens samtid spiller en større rolle enn i selvbiografier (Arnold og Sinemus 1983 s. 327-328).

“En betydning av ordet *memoar* i samsvar med den vi er opptatt av her (skriftlig nedtegnelse av personlige minner) belegges på 1500-1600-tallet, litt forskjellig innenfor de enkelte nasjonalspråk. *Selvbiografi* dukker først opp sent på 1700-tallet, om lag hundre år etter biografibetegnelsen. [...] *Trésor de la langue française* i 16 bind (1974) tidfester første belegg av “autobiographique” og “autobiographie” til henholdsvis 1832 og 1838. *Oxford English Dictionary* oppgir 1797 som første årstall for bruk av “autobiography”, mens 1494 er første årstall for “memoir”. På Beyles tid [Henri Beyle, dvs. den franske 1800-tallsforfatteren som brukte psevdonymet Stendhal] var ordet autobiografi/selvbiografi med andre ord relativt nytt, selv om sjangerens historie strekker seg tilbake til antikken. Tittelen på erindringene hans [*Selvopptatte memoarer*] antyder noe mindre forpliktende og sammenhengende enn en selvbiografisk framstilling av personlighetens utvikling.

Selv kaller forfatteren teksten sin både for “souvenirs” (minner, erindringer) og “mémoire” (memoarer) og synes ikke å tillegge betegnelse prinsipiell meningsforskjell. Selvbiografi og erindringer/memoarer er beslektede sjangre, og betegnelse brukes gjerne synonymt [...] Memoarer ble tradisjonelt skrevet av personer som observerte eller spilte en rolle i historiske hendelser.” (professor Marianne Egeland i <https://www.journals.uio.no/index.php/sakprosa/article/lesedato> 05.11.15)

“Memoarer” og “erindringer” fungerer i mange tilfeller som synonymer. I Jahn Otto Johansens *I grenseland: Erindringer fra en stor og en liten verden* (1999) kunne undertittelen like godt inneholdt “memoarer”. “One could distinguish memoir from reminiscence by saying that memoir concerns itself with public events, reminiscence with private relationships. The difference is primarily one of content, and does not affect the manner of composition or writing.” (Pascal 1985 s. 5) Det kan også være vanskelig å skille memoarer fra vanlige selvbiografier, men noen, blant andre Georg Johannesen, mener at det er en klar forskjell: “Skillet mellom memoarbok og selvbiografi er formelt sett skarpt og kan formuleres presist: Memoarer forteller om en omverden, selvbiografien forteller om et individ.” (Johannesen 2000 s. 44) Selvbiografien handler om “meg”, memoarer om “meg og min tid”. Men en del verk har ordet “memoarer” i hoved- eller i undertittelen og er likevel rene egotripper. Forfatteren (eller forlaget) kjenner altså ikke alltid til skillet eller bryr seg ikke om det. Johannesen hevder videre at “verken memoarer eller selvbiografier er pålitelige i den forstand at de beviser sine påstander. Memoarer er fortellinger, ikke skildringer, ikke analyser.” (Johannesen 2000 s. 44)

I memoarer vektlegges personens opplevelser, samt menneskelige bånd til venner/hjelpere og motstandere/fiender. Dette beskrives på bekostning av tendensen til introspeksjon i selvbiografier (og sjelelig utforskning i mange biografier). I memoarer er det ikke skriverens eget liv som er hovedfokus, men skriverens syn på en historisk periode, en institusjons utvikling eller lignende. Memoarer handler ofte om personens liv i den offentlige sfære, mens selvbiografier ofte handler om den private, intime sfære. Ifølge Jean-Philippe Miraux (1996) er memoarer en tekst skrevet av en person som på en eller annen måte har spilt en historisk viktig rolle. Personen har vært direkte vitne til viktige historiske hendelser, og har kjent og snakket med betydningsfulle personer.

Verdien av memoarer er avhengig av hvilken historisk betydning forfatteren har hatt, og av at forfatteren unngår å gjengi sladder, å forsvare seg selv og å pynte på sitt image (Arnold og Sinemus 1983 s. 327)

“In the autobiography proper, attention is focused on the self, in the memoir or reminiscence on others. It is natural, therefore, that the autobiographies of statesmen and politicians are almost always in essence memoirs. The usual pattern includes true autobiographical material about childhood and youth. But when the author enters into the complex world of politics, he appears as only a small

element, fitting into a pattern, accomplishing a little here and there, aware of a host of personalities and forces around him. If he puts himself in the centre, he falls into rank vanity; it is as an observer that he can make a unity of his experiences, not as an actor. At the same time, the character of public political life imposes itself so relentlessly that there is often no essential relationship between the personal character of the man and his work, so that the childhood and such private life as is described remain detached from the main current, and therefore often run the risk of appearing a sentimental self-indulgence.” (Pascal 1985 s. 5-6)

Memoarer “illuminate a personality; but the illumination is involuntary. The works of de Retz, Godoy, Metternich, are invaluable as memoirs, thin and unconvincing as autobiography. However, true autobiographies of statesmen are possible where their political activity stands in an essential relationship to their personality, where it can appear as the efflux of their personality. Even here, the forces of political life are so complex that the statesman may restrict himself to indicating the manner and effect of his intervention here and there, instead of giving a coherent story in autobiographical form. [...] the simple weight and complexity of public issues could not be done justice to in the form of autobiography.” (Pascal 1985 s. 6)

Det som på engelsk kalles “a memoir”, brukes “(i entall) om en form for fortelling som handler om forfatterens erfaringer og kunnskap, begrenset til en spesifikk periode av livet, eller til ett noenlunde veldefinert emne. I prinsippet skal alt som står i teksten være sant. Sjangeren kan fokusere helt på egne opplevelser, eller den kan strekke seg langt inn i det faglig-akademiske. Slik blir “memoir”-sjangeren en del av det store og flytende feltet som ofte kalles “litterær ikke-fiksjon”. [...] Primo Levis storverk *Hvis dette er et menneske*, som handler om livet som fange i Auschwitz, ble kalt “selvbiografi” da den kom ut på 1950-tallet. (I dag blir den på engelsk ofte regnet som et hovedverk innenfor sjangeren “Holocaust-memoir”.) [...] Tradisjonelt har en definert “memoarer” (i flertall) som en selvbiografisk fortelling som handler mer om hendelsene og berømtene som omgir forfatteren, enn om forfatteren selv. Dermed ble de stort sett skrevet av fremstående personer – generaler, adelige, berømte kunstnere med stor omgangskrets. Begrepet virker også litt foreldet.” (Toril Moi i *Morgenbladet* 12.–18. august 2016 s. 44)

Noen hevder at selvbiografien dekker nesten et helt livsløp, mens memoarer kan dekke en kort periode. Andre mener at memoarer er mer subjektive enn selvbiografier. Journalisten Roxana Popescu har stilt opp disse forskjellene:

“1. An autobiography is the broader term for any self-reported life story. A memoir, as suggested by the name, is an autobiography that is more sculpted by, inspired by, or focused on subjective recollection.

2. Autobiographies tend to cover much of the subject’s life, while memoirs today take a more narrow view: surviving a plane crash, running for president and deciding to run a tulip farm instead, whatever.

3. Memoir is a term that's popular today, whereas autobiography has been around for centuries. Some self-reported life stories from centuries ago would be published as memoirs today.

4. Autobiography has a political and documentary use. In Communist reeducation camps, prisoners were asked to write their autobiographies as confessions. The autobiography of Frederick Douglass was an act of courageous public testimony, showing the world how the former slave lived, struggled for freedom and succeeded, and proving that slaves were rational, intelligent human beings.

5. Because memoir is (or states it is) more based on memory than autobiography, many memoirs take some whimsical creative licenses that really problematize the narrator's reliability. One great example of this is Nabokov's *Invitation of a Memory*. Even more extreme is *Portrait of the Artist as a Young Man*, an autobiographical novel by James Joyce. Autobiographies also have problems with reliability, but they typically claim to be more authoritative.

One thing that's important to bear in mind is that despite the differences we (as scholars, writers, readers or critics) may ascribe to them, there is still a lot of blurriness and overlap. What nonfiction narrative isn't shaped by bias and subjectivity? How reliable is a narrative based on one person's recollection and experience, versus one with multiple viewpoints? These questions are all the more relevant when the subject is the same as the writer. Ultimately, I'd say that both are self-reported life stories, but memoir admits to being more subjective." (<https://www.quora.com/What-is-the-difference-between-an-autobiography-and-a-memoir>; lesedato 24.09.15)

“Memoarer er det man husker – det trengs ikke kilder og undersøkelser.” (Jon Rognlien i *Dagbladet* 14. mars 2013 s. 56)

“Memoirs are common in other spheres than the political. What is characteristic of the best is that, while they have the sharpness due to a particular social position and personal slant, the slant is taken for granted or at least not subjected to prolonged attention. Gossips and hangers-on can write memoirs of interest, if they know they have in themselves little claim to our attention; if not, they devastatingly show up their superficiality” (Pascal 1985 s. 7).

Memoarer kan være basert på en persons dagbøker, men er likevel en helt annen sjanger. Memoarer er skrevet for å utgis, mens dagbøker sjelden er det. Derfor er dagbøker ofte mer interessante. Da den svenske politikeren Tage Erlanders dagbøker ble utgitt, sammenlignet en anmelder i avisen *Dagens Nyheter* dem med Erlanders memoarbøker, og skrev: “Jämfört med memoarernas havregrynsgröt är detta champagne och kaviar”.

Lewis Turco kaller memoarer for “a reminiscent essay” (1999 s. 111). “Idealisert til type skal memoarbokforfatteren være en essayist, en resonnør, et godt hode, med dannet sans for store linjer. [Mange memorarbokforfattere synes å si:] “Følg ikke meg eller min person, men legg merke til min utmerkete målsetting: frihet, likhet, solidaritet osv.!” ” (Johannesen 2000 s. 45)

“[P]olitiske skittkastingsmemoarer [er] en hevdvunnen sjanger her til lands”
(*Dagbladet* 16. november 2009 s. 35).

Eksempler på memoarbøker:

Conradine Dunker: *Gamle Dage* (1871) – om livet i Christiania på 1800-tallet; Dunker var skuespiller og engasjert i hovedstadens kulturliv

Hauk Aabel: *Gode gamle dager* (1949) – en skuespillers barndomsminner fra Drammen

Konrad Adenauer: *Erindringer 1955-59* (på norsk 1968)

Ivar Lo-Johansson: *Memoarer* (1978-85) – med delene *Pubertet* (1978), *Asfalt* (1979), *Tröskeln* (1982) og *Frihet* (1985)

Charles de Gaulle: *Memoarer* (2000)

Edward W. Said: *På feil sted: Memoarer* (på norsk 2001)

Per Jahr: *Tre skritt bak: Mennesker og opplevelser som Quislings unge adjutant så dem* (2002)

Herbjørn Sørebo: *Medieliv* (2003)

Bob Dylan: *Memoarer* (på norsk 2005)

Orhan Pamuk: *Istanbul: Byen og minnene* (på norsk 2006)

Stephen Kuusisto: *Eavesdropping: A Memoir of Blindness and Listening* (2006)

Carl I. Hagen. *Ærlig talt: Memoarer 1944-2007* (2007)

Julie Andrews: *Home: A Memoir of My Early Years* (2009)

Dot May Dunn: *Around the Village Green: The Heart-Warming Memoir of a World War II Childhood* (2014) – ifølge forlaget “a nostalgic trip down memory lane to those more innocent times”

Ben S. Bernanke: *The Courage to Act: A Memoir of a Crisis and its Aftermath* (2015) – den amerikanske sentralbanksjefens tilbakeblikk

Napoleon dikterte to av de åtte bindene i verket *Memoarer om fransk historie under Napoleon* til generalen Gaspard Gourgaud, som skrev det ned (Jean Brunel i Merimée 1966 s. 38). Verket ble til på St. Helena.

Vera Brittain var en britisk forfatter, feminist og pasifist. Hun er særlig kjent for sine memoarer fra 1933 med tittelen *Testament of Youth*, der hun skildrer opplevelser fra første verdenskrig som gjorde henne til pasifist. “Vera Brittain lost her fiancé, brother and two closest male friends in the first world war. She wrote *Testament of Youth* as a cry of outrage and agony, so that the futility of their deaths would be remembered. Eighty years on, it remains one of the most powerful and widely read war memoirs of all time. [...] Brittain herself had been working as a Voluntary Aid Detachment nurse tending to wounded servicemen for more than a year. She was physically exhausted, stricken with grief and in a near-constant state of heightened nervous apprehension. Yet amid the chaos and trauma of war, the seed of an idea was planted in her mind. “If the war spares me,” Brittain wrote to her brother in a letter that year, “it will be my one aim to immortalise in a book the story of us four.” In the end the war did spare Vera Brittain, but her fiancé, her brother and her two dearest male friends were all dead by the time the armistice was signed in November 1918. The idea for a book, however, survived.” (Elizabeth Day i <https://www.theguardian.com/books/2013/mar/24/vera-brittain-testament-of-youth>; lesedato 02.06.20)

“Brittain’s feminism courses through her memoir. Growing up in a conservative middle-class family in Buxton, Derbyshire, she writes unapologetically about her own ambitions to better herself, and wins an exhibition to Oxford despite her parents’ traditional ideas about a woman’s place being in the home. When the war breaks out, she rages against the injustice of it and, frustrated by her own powerlessness, volunteers as a nurse in order to make a difference. Carmen Callil, the co-founder of Virago, who oversaw the republication of *Testament of Youth*, says it is Brittain’s refusal to comply with accepted norms that gives the book its power. “To some degree I suppose it had the impact it did because of the anguish in it, which so many women must have felt,” says Callil. [...] For the author and feminist Natasha Walter, it is Brittain’s ability to weave the political into the personal that makes her memoir so riveting. “You just feel this journey she’s going on,” says Walter. [...] “You feel empathy with Vera Brittain,” says Walter. “It was just so important that she gave women’s experience a voice and it’s really important for us to remember what female writers struggled against to bring their stories to light.” [...] The deaths of her father and her closest friend forced Brittain once again to shoulder the weight of tragedy. She poured her energy into campaigning against apartheid, colonialism and nuclear proliferation.” (Elizabeth Day i <https://www.theguardian.com/books/2013/mar/24/vera-brittain-testament-of-youth>; lesedato 02.06.20)

Den østerrikske forfatteren Stefan Zweigs memoarbok *Verden av i går* (utgitt posthumt i 1942) handler både om Zweigs oppvekst og om den europeiske kulturen (som var truet av nazistene da han skrev boka). “For min innerste oppgave, den som jeg i førti år hadde satt hele min overbevisnings kraft inn på, Europas fredelige forening, var forrådt”. Ordene tilhører Stefan Zweig og er hentet fra hans bok *Verden av i går*: Zweigs inderlige fortvilelse over Europas skjebne kommer som en reaksjon på Hitler-Tysklands innmarsj i Polen september 1939. Zweig fikk nyheten om okkupasjonen i Bath i England, der han levde i eksil. Bokens undertittel er “En europeers erindringer” og er skrevet i Brasil i 1940-41, mens nazistene og nasjonalismen rev i stykker Zweigs siste håp om et grenseløst europeisk, demokratisk fellesskap. [...] Tanken om, og behovet for, et forpliktende samarbeid i Europa, er selve nerven i *Verden av i går*. Han så ingen rasjonell grunn for krigen 1914-1918, fikk håp om et nytt Europa i 1920-årene og mente at frihet og selvstendighet bare kunne bli varig dersom nasjonene knyttet seg sammen i en større enhet. Men han konstaterer at Europas ledere ikke ville se hva som var i gjære i begynnelsen av 1930-årene. Naivitet og nasjonal egoisme blomstret, realismen og internasjonal solidaritet visnet. “Europa forekom meg forblindet og dødsdømt – Europa, vårt hellige hjem, den vesterlandske kulturs vugge og Parthenon”, skriver Zweig.” (<http://www.aftenposten.no/meninger/Verden-av-i-gar-6729708.html>; lesedato 13.01.15)

“1970: Charles de Gaulle døde i sitt hjem i landsbyen Colombey-les-Deux-Églises i det nordøstre Frankrike. [...] Etter avgangen som president i april 1969 søkte han seg enda en gang til Colombey, der han gikk i gang med å diktere sine memoarer til en sekretær. På forhånd hadde han utgitt sine erindringer fra krigen i tre bind. De Gaulle planla nå tre nye bind som skulle dekke etterkrigstiden, men rakk bare å fullføre første bind før han døde.” (*Aftenposten* 9. november 2015 s. 20)

Den britiske politikerens Harold Macmillan (som bl.a. var statsminister i årene 1957-63) ga ut sine memoarer i seks bind. Bindene er *Winds Of Change, 1914-39* (1966), *The Blast Of War, 1939-45* (1967), *Tides Of Fortune, 1945-55* (1969), *Riding The Storm, 1956-9* (1971), *Pointing The Way, 1959-61* (1972) og *At The End Of The Day, 1961-3* (1973).

I Right or Wrong: The Memoirs of Tim Bell (2014) skriver britten Tim Bell om seg selv og om britisk politikk. “Tim Bell is founder and chairman of Bell Pottinger, one of, if not the most celebrated PR agencies in the UK today. Preferring to keep out of the limelight himself, he propelled Margaret Thatcher to stardom as a politician and prime minister. [...] But the cast of characters in this book is truly astonishing from Reagan and de Klerk and Mandela to Harold Evans and William Rees-Mogg. Now for the first time he talks about his dealings with these people and what made them tick. Many people will find Tim Bell’s account of his business dealings compelling and instructive. But there is, under all this, a compelling human story. [...] Here is an entirely original and distinctive chronicle of our age.”

(<http://www.angus.robertson.com.au/books/right-or-wrong-the-memoirs-of-tim-bell-tim-bell/p/9781472909350>; lesedato 09.03.15)

“[D]et er Ap-politikere som har lyktes best med å prege historieskrivningen med sine litterære ettermæler. Bautaen her er Trygve Brattelis *Fange i natt og tåke* (1980), egentlig klassisk vitnemåls litteratur fra Brattelis tid i tyske konsentrasjonsleirer – men boken, som satte salgsrekorder med et opplag på nær to hundre tusen, regnes også som starten på en virkelig satsning på politiske memoarer i norske forlag. Hungeren etter nye historier om hva Lie sa til Bratteli at Tranmæl ville ha sagt, har vist seg nesten umettelig. Dermed er det også i stor grad Arbeiderpartiet som har formet den politiske memoaren på norsk. Ja, kanskje gir det mening å snakke om den politiske memoaren som det norske sosialdemokratiets egen dannelsesroman. Som en virkelig dannelsesroman har den gjerne en hjemme-borte-hjemme-struktur, der helten skildrer spennende læreår der ute i verden, i kamp med fremmede troll og makter, som et eventyr mellom oppveksten i enkle kår og dragingen tilbake mot *Saligheta heme*, som Sigbjørn Johnsen's første bok het. “Tenk at jeg, en enkel gutt fra landet/bygda/arbeiderklassen (stryk det som ikke passer), skulle ende ved kongens bord”, er budskapet – eksemplarisk formidlet i samme Johnsen's *Æille åra innaførr* (2010).” (*Morgenbladet* 21.–27. oktober 2016 s. 44-45)

Winson Hudson og Constance Currys *Mississippi Harmony: Memoirs of a Freedom Fighter* (2002) handler om den afroamerikanske kvinnen Winson Hudsons liv og kamp. “Winson Hudson was born in Carthage, Mississippi in 1916. Her many honors include the NAACP's Freedom Award for Outstanding Community Service. [...] In 1963, Winson Hudson finally registered to vote in Leake County, Mississippi, when she interpreted part of the state constitution by saying, “It meant what it said and it said what it meant.” Her first attempt had been in 1937. A lifelong native of the rural, all-black community of Harmony, Winson has lived through some of the most racially oppressive periods in her state's history – and has devoted her life to combating discrimination. With her sister Dovie, Winson filed the first lawsuit to desegregate the public schools in a rural county. Helping to establish the county NAACP chapter in 1961, Winson served as its president for 38 years. Her work has included voting rights, school desegregation, health care, government loans, telephone service, good roads, housing, and childcare-issues that were intertwined with the black freedom struggle. Winson's narrative, presented in her own words with historical background from noted author and activist Constance Curry, is both triumphant and tragic, inspiring and disturbing. It illustrates the virtually untold story of the role that African American women played in the civil rights movement at the local level in black communities throughout the South.” (<http://www.palgrave.com/page/detail/mississippi-harmony-winson-hudson/?isb=9781403973528>; lesedato 10.12.15)

Gunnar Berges *Til kongen med fagbrev* (2011) er “memoarer [som] engasjerer, gir små og unike tidsbilder og tilfører mye nytt og spennende. Berge tar opp vesentlige

sider ved det norske samfunnet etter annen verdenskrig. Han har en forbløffende hukommelse og krydrer sine politiske erindringer med kommentarer, sitater, humor og sideblikk. Han har journalistens sans for kildebruk og forteller objektivt om både personer og hendelser, men har også evnen til å skrive mellom linjene.” (https://www.energica.no/_biografier-og-memoarer/; lesedato 18.09.15)

Politikeren Erik Solheim ga (i samarbeid med Marit Bromark) i 2013 ut boka *Politikk er å ville*. I en anmeldelse ble den kalt “Solheims statsrådsmemoarer [...] Han har ikke mye vondt å si om noen. Dette er en dramatisk forskjell fra memoarboka “Nærmere” [1999], som tok for seg tida som SV-leder. Det var en parademarsj i negative personkarakteristikker, SV-erne satt gråtende i stortingskontorene sine og leste om seg selv.” (Anders Horn i *Klassekampens* bokmagasin 16. mars 2013 s. 14)

“Det siste tiåret har flere germanister og leger gått gjennom alle aspekter ved [Bertolt] Brechts helse, som dermed er blitt en egen nisje i forskningen. Legejournaler, dagboknotater og et hav av memoarer fra venner av dikteren blir analysert og nykontekstualisert.” (*Morgenbladet* 12.–18. august 2016 s. 48)

Noen forfattere bruker “memoarer” i tittelen også på skjønnlitteratur. Den franske forfatteren Marguerite Yourcenars roman *Hadrians memoarer* (1951) har den romerske keiseren Hadrian som hovedperson.

Alle artiklene og litteraturlista til hele leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>